

Marian Borzyszkowski

"Literární činnost předhustické university", Josef Tříška, Praha 1967 : [recenzja]

Studia Philosophiae Christianae 5/2, 273-278

1969

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Z ZAGADNIEŃ HISTORII FILOZOFII

Borzyszkowski M.

Josef Třiška: *Literární činnost předhusitské university*. Praha 1967. Universita Karlova; ss. 216. Sbirka pramenu a příruček k dějinám university Karlovy 5.

Piśmiennictwo na Uniwersytecie Praskim w okresie przedhusyckim

W pierwszej połowie XIV wieku czołowymi ośrodkami życia naukowego w Czechach stały się środowiska dworskie cesarza i arcybiskupa praskiego oraz ośrodki studiów zakonnych. Reprezentowany przez nie humanizm, obok początków recepcji kultury antycznej, zmierzał do budzenia świadomości narodowej, podnosił też konieczność przeprowadzenia reform w Kościele. Wczesny humanizm przyszedł do Czech z Italii. Reprezentowali go Kanonicy Regularni św. Augustyna, w religijności swej bliscy duchowi devotio moderna, sprowadzeni z Pawii do Czech już w r. 1340 i osiedleni w Roudnicach. Z tego klasztoru wyszły wpływowe *Consuetudines Rudnicenses*. Nowym prądem religijnym i ascetycznym ulegały również inne zakony. I tak w klasztorze Aula Regia w Zbrasławiu koło Pragi powstała w latach 1330—1370 klasyczna księga nowej pobożności *Malogranatum*, na której oparli się późniejsi redaktorzy *Naśladowania Chrystusa*. Studia wielu czołowych czeskich osobistości w Italii, kontakty z Włochami na terenie Czech (np. pobyt Coli di Rienzo, Franciszka Petrarcki) — wszystko to miało niemały wpływ na rozwój humanizmu czeskiego. Założenie w 1348 roku przez cesarza Karola IV Luksemburczyka uniwersytetu w Pradze otworzyło drogę ideałom czeskiego humanizmu do szerokich kręgów społeczeństwa. Studiowały na nim cztery nacje studentów: czeska, bawarska, saska, polska. Wielu mistrzów praskich było obcej narodowości. Tego rodzaju sytuacja umożliwiawała nawiązywanie szerokich kontaktów naukowych.

Przedmiotem zainteresowania J. Třiški jest piśmiennictwo przede

wszystkim mistrzów uniwersytetu praskiego w okresie przedhusyckim. Wstępne rozdziały książki zostały poświęcone środowisku naukowemu skupionemu wokół cesarza Karola IV. Autor prezentuje więc twórczość Arnošta z Pardubic (†1364), pierwszego arcybiskupa praskiego oraz dwóch znakomitych uczonych: Klareta, m. in. tłumacza na język czeski hymnów łacińskich oraz Karola z Halberstadu, autora kompilacyjnych pism moralnych i egzegetycznych. Czołową jednak rolę w rozwoju czeskiego humanizmu, zdaniem J. Třišky, odegrał Jan ze Středy (†1380), kanclerz Karola IV, biskup ołomuniecki. Jako autor licznych pism skupił wokół siebie znakomitych pisarzy teologicznych: Grzegorza Piotra z Węgierskiego Brodu, Sandera z Rambowa, Mikołaja Henryka z Poznania, Jana Klenkoka, Marcina z Amberga, Ulryka z Pottensteinu. Ci zaś z kolei wywarli dalszy wpływ na Jana z Jenštejna, Jana z Mýta, Jana z Sitboře i wielu innych. Charakteryzując program *trivium* i *quadrivium* autor szerzej omawia dzieło Henryka Honofera *Magisterium Christi in septem artibus liberalibus*, dopatrując się tam mistycznej interpretacji sztuk wyzwolonych. Powstało w tym okresie szereg traktatów o gramatyce. Pisali m. in.: Jan Gundrami z Goltberchu, Jan z Netolic, Wincenty Grüner, Piotr z Drezna. Z dziedziny retoryki J. Třiška omawia twórczość m. in.: Henryka Isernie, Marcina z Pilzna, Andrzeja z Ołomuńca, Jana z Hradec Kralove, Urbana z Poteh.

Wspaniale prezentuje się piśmiennictwo scholastyczne środowiska praskiego, nawiązujące w swej problematyce do tradycji zachodnio-europejskich oraz przejawiające coraz bardziej tendencje humanistyczne. Dominowały w nim głównie zagadnienia etyczne. Najwybitniejszym przedstawicielem czeskiej scholastyki był Wojciech Rankowy (†1388). J. Třiška podaje jego pisma, w dużej części pozostające w rękopisach (ss. 44—46).

Powstały też w środowisku praskim liczne komentarze do pism Arystotelesa, szczególnie do jego traktatów logicznych. J. Třiška omawia twórczość z tej dziedziny Czechów: Jana Waclawa z Pragi, Mikołaja z Pragi, Mikołaja ze Stogeczina, Macieja z Pobiezowicz; z innych zaś narodowości: Henryka Tottingen z Oythy, Konrada Soltow, Bartłomieja Torgelow z Garcza, Jana Stetefeld, Jana z Brakel. Z praskich sentencjariuszy J. Třiška wymienia i omawia pokrótce twórczość autorów, m. in.: Henryka Tottingen z Oythy, Jana Klenkoka, Konrada z Halberstadu, Konrada z Ebrach, Konrada Soltow, Mikołaja Bicepsa, Franciszka z Benešova, Mensa z Beckhusen, Jakuba z Soestu, Alberta Engelszalka, Mikołaja z Litomyśla, Pawła Slakmbek, Jana z Zabuda, Stanisława ze Znojma, Stefana Palecza, Jana Husa, Mikołaja z Drezna i innych.

Studia na praskim wydziale teologii polegały głównie na egzegezie

Pisma św., którą prowadzili *cursores biblici*; komentowaniu *Sentencji* Piotra Lombarda, uprawianym przez bakałarzy teologów, zwanych *sentenciarii*; a wreszcie na wykładach pism Ojców Kościoła. Program studiów obejmował również zajęcia dydaktyczne w postaci kazań i dysput. Sprecyzowały go bliżej wydane w 1383 roku statuty dla wydziału teologii. W bibliotekach i archiwach dochoowało się dużo wykładów biblijnych i sentencjaryjnych. W tych ostatnich były podejmowane problemy teologiczne i filozoficzne. J. Třiška wymienia tu sławnych komentatorów Czechów: Gotszalka z Pomuk, wykładającego w Paryżu oraz Prokopa z Kladrub, działającego w Lipsku.

Twórczość teologiczna była uprawiana i poza uniwersytem. Wsławił się nią arcybiskupi: Arnošt z Pardubic, Jan z Jenštejna. Autor podaje tu też tytuły pism Hermana z Pragi († 1349), biskupa warmińskiego; Piotra Clarificatora († po 1406), przeora roudnickich Augustianów; Waclawa z Kaplicze, premonstatensa.

Szeroko było uprawiane w Pradze i Czechach kaznodziejstwo, w którym upatrywano zasadniczy czynnik reformy obyczajów społeczeństwa chrześcijańskiego. Autor omawia z tej dziedziny ówczesne znakomości oraz prezentuje ich twórczość, pozostającą przeważnie w rękopisach. Na pierwszym miejscu wymienia J. Třiška najsłynniejszego wówczas kaznodzieję Jana Milicza z Kromieryża, dalej Konrada Waldhausera, Konrada z Haimburka, Marcina z Brna, Henryka z Embeke i innych. Łacińska teologia i kaznodziejstwo — zdaniem Autora — oddziaływały na dewocyjną twórczość literacką, uprawianą głównie w języku czeskim.

Ze studiami na uniwersytecie praskim były ściśle związane *quaestiones disputatae*. Polemiki zaczęły się rozwijać w środowisku praskim pod koniec XIV wieku, a swój szczyt osiągnęły w wieku następnym. Dotyczyły prawie wszystkich dyscyplin filozoficznych i teologicznych. J. Třiška nie wyróżnił piśmiennictwa dotyczącego sporów i polemik, które miały miejsce w Pradze w ostatnich dziesiątkach lat XIV wieku. Doprowadziły one wówczas m. in. do masowego opuszczenia Pragi przez studentów i profesorów, przede wszystkim z nacji niemieckich. Podłoże tych sporów miało już wówczas nie tylko aspekt narodowościowy, lecz również teologiczny i filozoficzny. Niemalą rolę w polemikach (np. w sporze Wojciecha Rankowego z Henrykiem Tottingen z Oythy) odegrały zajmowane stanowiska filozoficzne: realizm i nominalizm. Problematyka sporów teologicznych popularyzowana przez kaznodziejów czeskich osiągnęła na przełomie XIV i XV wieku swój właściwy wyraz w żądaniu reformy Kościoła, które szczególnie jaskrawo wystąpiło w działalności Jana Husa († 1415). J. Třiška pominął pierwszy okres polemik; omawia tylko spór z początku XV wieku między Janem Husem, Jakubkiem ze Střibra i in-

nymi husytami, a ich przeciwnikami: Stefanem ze Znojma, Stefanem Paleczem, Andrzejem z Brodu, Maurycem Rwaczką z Pragi.

Praskie środowisko akademickie miało swoich znanych kwodlibetariuszy. Za autorem watro tu wymienić: Mikołaja Magni z Jawora, Henryka z Homberka, Stefana z Kolonii, Jana Hübnera, Andrzeja z Brodu, Macieja z Knina, Jana Husa, Michała z Małowicz, Szymona z Tyśnowa, Waclawa z Krumlova. Podany został w książce wykaz kwestii dyskutowanych i ich autorów z lat 1409—1417 (ss. 80—85). Szczególnie cenny jest podany przez autora spis 70 mistrzów i lektorów uniwersytetu praskiego. Swym zakresem obejmuje on krótki życiorys z uwzględnieniem stopni naukowych, wykaz pism autora z podaniem sygnatur rękopisów, zestawienie opracowań (ss. 87—141). Autor włożył ogromny wysiłek w odszukiwanie i skatalogowanie rękopisów mistrzów praskich. Wykaz ten już teraz oddaje cenną usługę zainteresowanym okresem przedhusyckim. Trzeba się jednak liczyć z tym, iż w przyszłości powinien być uzupełniony. J. Třiška pominął niektóre pisma mistrzów praskich, pochodzące z okresu ich działalności poza Pragą (np. u Jana z Kwidzyna). Z nacji polskiej autor prezentuje twórczość następujących autorów (ss. 87—129): Mateusza z Krakowa, Jana z Kwidzyna, Mikołaja Magni z Jawora, Macieja z Legnicy, Mikołaja z Gubina, Jana Isnera, Bartołmiej Torgelow z Garcza, Bartołmiej z Jasła, Jana Winklera, Mikołaja Wiganda z Krakowa, Jana z Ziembic, Mikołaja Stora ze Świdnicy, Jana Hofmana ze Świdnicy, Stanisława ze Skarbimierza, Pawła Włodkowica, Mikołaja ze Spisza, Wincentego Grunera z Ćwikawy, Franciszka z Brzegu, Jana z Oławy, Jana Hübnera.

Podaje też J. Třiška piśmiennictwo praskiego środowiska naukowego z dziedziny prawa, medycyny, literatury (ss. 143—158). Cenny jest jeden z końcowych rozdziałów (ss. 159 nn.), w którym autor omawia uznane w Pradze książki, teksty oraz autorów. Okazuje się, że w środowisku praskim byli chętnie czytani i komentowani autorowie ze starożytności, jak i ze średniowiecza. W tym względzie uniwersytet praski nie odbiegał od zwyczajów panujących na uniwersytetach europejskich. J. Třiška podaje przy tej okazji wykaz ksiąg, które były czytane w Pradze na wydziale *artium* w pierwszej połowie XV wieku (ss. 161—163). Oprócz nich była jednak grupa wpływowych autorytetów rodzimych, a więc: *Malogranatum*, *Tripertitus moralium*, a dalej Konrada Waldhausera *Summa seu sentencie Valerii*, Maurycego Rwaczki z Pragi *Collecta auctoritatum*; ponadto *Auctoritates theologie ordine alphabeti digeste*, *Thesaurus pauperum*.

Na końcu książki Autor publikuje materiały do sporów teologicznych w Czechach w pierwszej połowie XV wieku (ss. 175 nn.); podaje posłowie (s. 187), streszczenie w języku łacińskim (ss. 189 nn.), wykaz

skróków (ss. 191 n.), indeks imion i haseł anonimowych (ss. 193—198), alfabetyczny wykaz incypitów w języku łacińskim (ss. 200—214), czeskim i niemieckim (ss. 215 n.).

Podjęcie przez J. Třišku opracowania piśmiennictwa naukowego z okresu przedhusyckiego zasługuje ze wszech miar na uznanie. Okres przedhusycki nie należy do popularnych, więcej i chętniej pisze się na temat okresu, w którym działał Jan Hus. Dotychczasowe ujęcia okresu przedhusyckiego sprowadzały się najczęściej do monografii poświęconych niektórym uczonym, środowiskom itp., brak było całościowego przedstawienia piśmiennictwa z punktu widzenia praskiej wszechnicy. Jeżeli zaś były takie próby, to brakło im tej dokumentacji, jaką zawarł w swej książce J. Třiška. Przebadał on związane z tym okresem rękopisy średniowieczne, nie tylko z bibliotek i archiwów krajowych, lecz i zagranicznych. Podał ich sygnatury, incypity i eksplicyty; bardzo często cytuje ich najważniejsze fragmenty lub zasadniczą tezę wyrażonych tam poglądów. Pewnym mankamentem jest pomijanie dat śmierci autorów, co zdarza się przeważnie w tekście poszczególnych rozdziałów, a niekiedy nawet w wykazie mistrzów praskich. Podanie daty śmierci obok nazwiska autora dałoby czytelnikowi lepszą możliwość orientacji. Słabą stroną książki J. Třiški jest również stosowanie skrótów nazw bibliotek i archiwów bez wyjaśnienia w dziale skrótów. Cenna jest natomiast bibliografia dobrana tematycznie po kolejnych rozdziałach oraz podana przy poszczególnych autorach w spisie mistrzów praskich.

W książce J. Třiški akcent został położony na autorów i twórczość, z odsunięciem na dalszy plan poglądów. Celem bowiem J. Třiški było przede wszystkim omówienie dorobku naukowego i literackiego w praskim środowisku akademickim okresu przedhusyckiego. W niektórych tylko partiach książki prócz omówienia piśmiennictwa autora, podaje jeszcze jego poglądy. Wszelkie wypowiedzi na temat doktryn mistrzów praskich z okresu przedhusyckiego należy ocenić jako bardzo cenne, gdyż okres ten nie jest jeszcze zbyt dobrze znany. Niestety można niekiedy mieć wątpliwości co do wypowiedzianych przez J. Třišku na ten temat osądów.

Np. w rozdziale *Filosoficke discipliny* (ss. 51—54) J. Třiška po omówieniu czołowej roli, jaką odgrywał w średniowiecznej filozofii Arystoteles, przedstawił z kolei poczet licznych komentatorów jego pism. Czytelnikowi tego rozdziału z łatwością może się nasunąć wniosek, iż zasadniczą orientacją filozoficzną w Pradze był wobec tego arystotelizm. W tym błędnym przekonaniu może go jeszcze umocnić postawa autora, który kończąc rozdział nie precyzuje swego stanowiska odnośnie uprawianych w Pradze kierunków filozoficznych. Może zdawał on sobie sprawę, że komentowanie pism danego filozofa nie oznacza

jeszcze zgodności z jego poglądami, byłoby jednak rzeczą pożyteczną ostrzec o tym także czytelnika.

Wspominając często o powagach wczesnego humanizmu, J. Třiška mógł właśnie tu w rozdziale o filozofii ukazać piśmiennictwo popularyzujące myśl św. Augustyna i pokrewnych mu w średniowieczu mistyków. Ten charakterystyczny dla czeskiego humanizmu aspekt problematyki filozoficznej został jednak przez niego pominięty. To samo można niestety powiedzieć o piśmiennictwie związanym z praskim mistycyzmem i nominalizmem.

Te sprawy nie mogą przesłaniać wartości opracowania. Ogromny wysiłek, jaki Autor zawarł w swej książce pozwala zarówno na poznanie bogatych przejawów życia naukowego uniwersytetu w Pradze, jak również na jego szerokie związki z ośrodkami akademickimi w Europie na przełomie XIV i XV wieku. Dokonana przez J. Třišku synteza piśmiennictwa czeskiego z okresu późnego średniowiecza pozwoli mediewistom rozwinąć dalsze badania nad działalnością poszczególnych uczonych z Pragi, bliższym określeniem panującym tam orientacji i głoszonych poglądów, a także pozwoli na właściwe umiejscowienie Pragi w grupie wpływowych ośrodków uniwersyteckich średniowiecznej Europy. Autorowi J. Třišce za udostępnienie czytelnikom swoich osiągnięć należą się słowa uznania i podziękowania. Szkoda, że książka została wydana w bardzo niskim nakładzie (500 egz.).

Bogate piśmiennictwo z okresu przedhusyckiego kryjące w sobie ciekawą problematykę filozoficzną i teologiczną, czeka cierpliwie na opracowanie. Zadanie pilne i dla nas Polaków, nie tylko z tej racji, że była tam nacja polska i studiowali Polacy, ale i z tej, że do czasu powstania Akademii Krakowskiej, jak również w początkach jej istnienia, nie tyle Kraków, ile Praga stanowiła dla Polaków najbliższy ośrodek życia naukowego. Wpływy środowiska praskiego na terenie Polski były bardzo szerokie. Wiele teorii tam powstałych w okresie przedhusyckim (!), było u nas rozwijanych, popularyzowanych, niejednokrotnie wprowadzanych w życie. Mam tu na myśli przede wszystkim praktyczną orientację teologii, problem codziennej komunii św., mistycyzm i sceptycyzm filozoficzny.

Marian Borzyszkowski